

RIJEČGRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historijuBroj 47, godina XXIV
maj, 2019. [str. 143-160]

© Monos 2019

Priče iz djetinjstva (Izbor)

Senahid Kahrimanović

Svi su joj halalili

Cijelo polje sprečanske kotline i trebavska brda ponad njega snijeg bijaše prekrrio pa tako i put ka kući Ibri Ibrinog. I tog su petka zubati zraci sunca pokušavali da istope ledenice, koje su visile nad strehom iznad ulaznih vrata. Ne mogavši da spava, Ibro ustade i prije nego se čuo ezan sa munare džamije u njegovoj mahali. Izvadi stari sahat iz džepa i uz plamičak upaljača pogleda na kazaljke. Skoro je bilo vrijeme sabaha.

Dok se pripremao da uzme abdest do njega doprije "potanak" glas bolešljivog mujezina. To ga dodatno razbudi i zajangija da požuri te se trže da obavi sve i stigne da makar farz klanja džematile. Sa hodžom, bilo ih je ukupno trojica. Kahvu je pio poslije.

- I ova zima prođe, a ja se ne skrasih. A toliki malprošapta zabrinuto. Srknuvši nad fildžanom, proguta gorku tečnost pa zadrža dah, kao da je htio da mu to bude posljednji, moleći dragog Allaha da mu uzme i ovo malo napaćene duše što mu je ostalo. Samoća će ga dokrajčiti, a vrijeme prolazi li?... Prolazi.

Poslije nekoliko dana dobrovoljnog "zatočeništva" u kući, nakon doručka, nađe se sa prijateljima u Gradskoj kafani. Ispijajući zadnji gutljaj kahve, zagolica ga razgovor i rukovanje grupe ljudi preko puta hastala za kojim je sjedio. Hamza udavaše najmlađu sestru Almasu.

- Neka vam bude sretna i nafakali.

- Hvala prijatelji. Neka se od njih selo razmnoži, amin jarabi.

Od tih riječi Ibri poče da se muti u glavi. Ništa više nije ni čuo ni vidio. Izađe iz kafane ne plativši kahve, iako je on zvao Čamila da popiju prvu jutrošnju. Potišten, zaobiđe i Alajbega dućan na čošku u kojem je trebalo da kupi zejtina i brašna da sebi ispeče halvu za Bajram. Teškim koracima jedva stiže do kuće, iznad koje se nije vidio dim. Na pragu ga dočeka hladnoća i prazno

ognjište. Ibro s drhtavim glasom selami hladnoću, provuče se kroz nju, i začas se nađe na šiljetu ispred šporeta. Stavi u peć drva, zapali vatru, podboči prstom čelo i zamisli se... Od toga dana opet se zatvorio u kuću i slabo sa ljudima razgovarao. Samo je slušao i gutao svoju muku i zebnju i samo ponekad razgovarao sa samoćom.

Jedne noći usni san koji ga probudi u gluho doba. Mutna voda u potoku koji je prolazio pokraj njegove kuće otrgnu jabuku koja je pustila prve pupoljke. Valjajući stablo, Azrail izroni iz vode, lomeći jednu granu sa koje se širio miris behara i ponovo utonu. Utom se i Ibro probudi. San nikako nije znao da protumači, a on mu bijaše sevp za nesuđenu ženidbu.

Ujutro, nakon što je popio kahvu i pojeo pun sahan sirimasla, Ibro poče sam sa sobom:

- Evo će još jedno proljeće, a ja samujem u svojoj samoći. Neka me niko više ništa ne pita... Ni ja neću nikoga pitati... Moja je Rabija dvanaest godina na onom svijetu. Eno je hoda dženetskim baščama punim behara koji nikada ne prestaje. Naša djeca žive svoje živote, a ja živim nešto što i nije život. A živim jer moram. Duram čekajući da me Bog pozove k sebi i odvede me kod Rabije. – Kad!?... Almasin lik mu prođe ispred očiju.

Napadi zaduhe, počeše da mu kidaju glas u grlu. Sagnu glavu i kao da se zasrami riječi koje zamisli i onog što vidje na kraju. Što mu se pričini...

- Ona je njegova krv. Njegova majka ju je rodila. Njeg najstarijega i njih šest koje je on na vrijeme udomio jer je babo umro namah poslije šeste. Hamza! Njegova slika mu je pred očima sad. Naočit, rječit, pametan, čestit, moćan. Ista je kao on. Gdje god sam išta pokušao da nađem ne bi mi suđeno. "Pojaka" je za mene, ali valja mi pokušat. I za njivu i za štalu, bolje su mlađe golijeni. Ako bude, bude, ako ne... Kako Bog odredi. Prelomio sam. Zaprostit ću od Hamze sestru. Pokrit ću im sramotu jer Karamujićani spremaju

osvetu Hamzi. Nisu zaboravili grijeh koji je birvaktile prema njima učinio mlad delija, Hamzin djed. Znam ja to. Sutra je pazarni dan u čaršiji. Nadam se da ću ga vidjeti. Osim toga, on se poznaje sa mojim Hašimom.

Tako je razmišljao starina Ibro i istog je dana metnuo u ruksak orahe i suhe šljive.

- Sramotu Hamza trebaš brzo zakloniti. Nesorta Karamujićka je to... Sada se nema šta puno birati... Pa makar i hudovac da bude.

- Samo da priče prestanu... Smutljivci su izmislili sramotu?... Ah kako sramotu navukoše na domaćinsku kuću.

- Gora je bruka nego muka. Valja spašavati obraz.

- I Ibro već trebao da se okučari. Rabijine su i kosti istruhle. Ne bi bila ni grijehota ni sramota. A i sinovi mu ne bi branili.

U bašti Gradske kafane je i toga jutra bilo puno ljudi. Ugodno proljetno suce ih je izmamilo baš kao i Ibru. I ne slutivši o čemu pričaju četvorica za jednim stolom, prišao im je sleđa i slučajno čuo Hašimove zadnje riječi:

- A i sinovi mu ne bi branili... Hašima poznaje od djetinjstva pa je slobodno i mogao sjesti za njihov hastal. Svi mu bujrumisaše, a ozareno Ibrino lice i iznenadno vedra staračka čehra kao da ga pomladiše te on, kad se već selamio i rukovao sa svima, izvadi one orahe i šljive pa, kad oni razmakoše tablje, džezve i fildžane, razastrije ih po stolu. Nudeći ih cigarama, Ibro se sa konobarom dogovori za još po jednu kahvu i sok te se raskomoti u stolici čekajući pravi trenutak da počne razgovor zbog kojeg je i došao.

Nakon što su se počastili s jelom i pićem, u neko doba je Hamza razumio Hašimov išaret pa Ibro nije ni morao čekati svoj "pogodan trenutak" za priču o ženidbi.

- Neka te pripazi i dobro posluži do kraja tvoga života zete, a vas dvoje ćete se dogovoriti o nasljedstvu. Pazi je kao i svoju djecu. Jedino mi je žao što mi baš ona nikada neće roditi sestrića.

I dogovoriše se da u prvi utorak Ibro sa sinovima dođe po Almasu. Pošli su kućama, a da niko ništa nikome nije čestitao. Sreću su zaželjeli.

Noć uoči Ibrine ženidbe, razmišljajući o svojoj nesuđenoj ljubavi, Alemu iz Karamujića, Almasa se pripremala da legne. Pri pomisli na njega, srce bi joj uzbuđeno zalupalo i pokušalo da iskoči iz grudi. Živjela je za Alema u svom životu. Izborila je se za tu ljubav jer njegova ljepota je u mnogim djevojkama mamila uzdahe. Zamišljala je da će je, kad uđe u njegov dom, učiniti najvoljenijim stvorenjem. Svoje želje je svake noći poklanjala njemu i samo njemu, stežući jastuk i milujući svoje grudi mirisom njegovih ruku. Zamišljala je da bude zvijezda i da ga posmatra dok spava, čuvajući njihovu ljubav od šejtana. On je bio razlog za njezin život na ovom svijetu. A sada joj je učinio toliku sramotu!?... Nju je isprosiio, a sihirbazi su pomogli da na dan prije svadbe oženi drugu. Bila je skrhana od bola i tuge.

Tako je Almasa ušla u noć...

Sutradan, poslije ikindija namaza na mjesnom mezarju su počeli da se okupljaju ljudi.

Nevejt u en usalijje lillahi te`ala salat el dženazeti,du`aen li hazihil-mejjiteti,...
... Allahu ekber! (Odlučih da klanjam, u ime Allaha Uzvišenog, dženazu namaz, zahvaljujući se Allahu, blagosiljajući Vjerovjesnika i upućujući dovu za umrlu, okrenuvši se prema Kibli i pristajući za ovim imamom – Allah je najveći!)

I nakon što je hodža pitao prisutne i sebe:– Hoćemo li halalit' Almasi? Iz stotine glasova je zahorilo:–Hoćemo!

- I ja joj halalim.–Izustio je lokalni imam.

Moj brat

Jesen je već odavno bila pristigla, nastupili su hladniji dani i u furunu se stalno ložila vatra radi zagrijavanja prostora. Mi smo, dobro se sjećam, svake zime preseljavali u

malu sobu-sobicu. Nju je bilo lakše zagrijati, a i manje drva bi se trošilo. Sada je već bio dvanaesti novembar, te hiljadu devetsto šezdesete godine, a mi smo i dalje boravili u velikoj sobi koja se nalazila u prednjem dijelu naše male kuće i zauzimala prostor po cijeloj njenoj širini. Od kraja do kraja. Imala je četiri prozora. Dva u pročelju i po jedan sa svake strane. Desno, iza vrata bio je smješten hamam sa rorom za odvod vode, a lijevo se nalazila zemljana furuna, ukrašena finim šarenim lakiranim zamljanim lončićima. Baš toga ljeta furunu je napravio Husejin Halilov. Babo mu je pomagao miješati-gaziti pozder i pljevu s posoljenim blatom. Okolo, uz vanjske zidove bili su poredani tvrdi četvrtasti jastuci, pravljani u kalupu i ispunjeni tvrdo presovanom slamom. Mi smo ih nazivali, jednostavno, kalufni jastuci. Služili su kao naslon za leđa. Po drvenom podu mati je prostrla ponjave, a skroz lijevo, u zadnjem uglu, smještena je njena sehara i jedan drveni sto na kojem je poslagana rezervna posteljina i velike trube raznih vrsta namotanih šarenih ponjava koje je mati, i za prodaju, tkala na drvenom tkalačkom stanu, smještenom u "kući"- srednjem dijelu kuće koji nije imao strop pa je, zbog hladnoće to ona radila samo ljeti. Pendžerski zarovi, u velikoj sobi visili su na komadu kanapa, zakačenog na dva eksera, zakovana u dva gornja ugla prozorskog okvira. Po vrhu kalufnih jastuka je cijelom dužinom, kao ukras, stajao bijeli jambez izvezen svilom s motivima koje je mati, na svoj bijeli čisti bez, precrtavala od drugih žena, trljajući aluminijskom kašikom po gotovom, ranije izvezenom jambezu. Na prednjem zidu visio je drveni okvir za slike s dvije babine vojničke i još par porodičnih fotografija, zalijepljenih s brašnom na papirnu podlogu. Šiše je bilo od širokih dasaka zlatno-žute boje, koje je mati redovno održavala, stružući ih "strugom"-metalnom alatkom, specijalno napravljenom za tu svrhu. Za jednu od poprečnih drvenih greda koje su pridržavale šiše, bio je zakovan i obruč –

oslonac za gornji dio "hodalice". Donji dio joj je bio umetnut u rupu na podnoj dasci. Drvena motka je imala podesivi drveni obruč na sebi. Kroz taj je se obruč proturalo dječje tijelo dok bi mu ruke ostale da vise preko. Dijete nije moglo propasti, niti pasti. Oslanjalo se na podpazušni dio ruku i s nogicama stajalo na pod. Hodalica se je vrtila u krug, pa su djeca svoje prve korake lako naučila uz pomoć te naprave. Ne znam je li hodalica bila naša, jer se po izgledu vidjelo da je stara. Ja i moja sestra Fadila smo prve korake savladali u toj hodalici.

Soba je bila dobro zagrijana i te noći koja je već bila dobro odmakla. Sestra je spavala na slamnatom dušek, smještenom u prednjem – desnom uglu sobe ispod prozora. I ja sam pored nje pokušavao da zaspim. Za razliku od sestrine tri, ja sam imao već punih šest godina i mogao sam donekle prepoznati vanredna stanja.

Babo je, radeći u preduzeću baš na taj dan povrijedio kažiprst desne ruke, pa su mu u bolnici morali odstraniti cijeli nokat. Mora da ga je to jako boljelo jer se stalno držao za taj prst koji je bio umotan u debeli bijeli, pravi bolnički zavoj. Zbog toga ni on nije spavao. Valjda je imao napadaj bolova jer je stalno jaukao i kukajući hodao po sobi u kojoj je jedini izvor svjetlosti bilo ono malo žarko-crvenih zraka koje su šarale prostor, kovitajući po zidovima i šišetiu s intenzitetom koji je ovisio o količini vatre koja je gorila u furuni i o tome koliko su vratice i kolice na njoj bili otvoreni.

Mati je zadnjih mjeseci hodala sa sve većim stomakom koji je tih dana dostigao vrhunac. Bukvalno, bio joj je do zuba. Ja sam već znao, jer su mi tih mjeseci svi stariji govorili da će mi mati roditi seku ili bratu. Dakle, znao sam da će se mati poroditi. Kada? E, to nisam znao.

U neko doba noći i mati je počela nešto da kuka i pripomaže se. Kako je vrijeme odmicalo, bila je sve glasnija... Jaukala je, nešto se

napinjala i stenjala. Grčila je tijelo i motala jastuk ispod sebe. Valjala se po sobi.

- Šuti! Nije ti gore nego meni! – čuo sam babin prijeteći glas.

Mati nije ništa odgovorila. Samo je nastavila da se podiže i spušta, poliježe, vrpolti se, stenje i prevrće se po podu. I babo je pojačavao kuknjavu zbog svojih bolova i ponovo u jednom trenutku nešto odbrusio materi. Ne, nisu se svađali, ali je neki nemir zahvatio našu veliku sobu pa i ja nisam više mogao biti ravnodušan.

- Nemoj babo galamit. Možda mati hoće da se porodi. – Progovorio sam više da im dam do znanja da i ja ne mogu da zaspim.

- Šuti ti! Spavaj! – Odbrusio je ponovo babo, ali sada meni.

Naravno, ušutio sam, no zaspati nisam mogao. Babo bi se povremeno i primirio, ali materi je bilo sve teže. A onda, negdje pred sabah, mati se pridiže, uhvati se rukama za sobna vrata, isteže se i vrisnu, učini snažan krik, toliki da je i sestru probudila. Čuo se pad nečega na drvenu podnicu. U majčinim dimijama se nešto zakoprcalo. Iz polumraka, začuo se i plač djeteta.

- Zato se mati napinjala i naprezala cijelu noć. To ona i jest htjela da izbacijete iz svog stomaka. A ono, kao da se protivilo izlasku. Kao da je, s ono malo snage, zapinjalo nogicama i pridržavalo se ručicama za nešto. Ako nije tako, zašto odmah, još sinoć nije izašlo, jer je to mati željela i probala–razmišljao sam.

- Idi brzo pozovi Nazu! Reci joj da se mati porodila. – Reče mi babo dok je tražio šibice da upali petrolejsku svjetiljku. Mi smo je zvali–cilindar.

Kuća Naze Mehmedovice, bila je druga po redu od naše, a ja sam se strašno bojao mraka. Tog jutra, pred sami sabah u novembru, ja sam postao važan. Nisam rekao babi da me strah. Idući kroz mrak prema Nazinoj kući, razmišljao sam o hrabrosti.

- Nazo, daj muštuluk! Porodila se mati.
- Rekao sam komšinici, a ona kao da je to i očekivala. Bila je već spremna za pokret.

- Mašalah. – reče Mehmedovica i odmah, sa mnom krenu prema našoj kući.

Brzo smo ušli u veliku sobu koja je, sada već bila osvijetljena. Babo je bio ushićen, ali kao da ga više ništa nije boljelo. Vjerovatno je on pomogao materi da se privuče u vrh sobe na mekanu slamaricu. Tamo smo je zatekli Naza i ja. Golo dijete je ležalo pored nje. Bili su spojeni nekakvim crijevom.

- Momak je! Mašallah. – reče komšinica uzimajući bebu u ruke i brišući je mekanom krpom koju joj je babo dodao.

U tom je trenutku i babo izašao iz sobe. Naza je pazila na majku, bebu i nas dvoje. Ubrzo, u sobu je ponovo ušao babo u pratnji njegove majke.

- Mašalah, mašalah. Znači, opet muško! – Govorila je bika perući ruke s toplom vodom i odmah sjela pored majke.

- Daj mi makaze. – Nastavila je.

Babo joj dodade konac, otvori vratica na peći, stavi makaze na žar i nakon što ih joj, zagrijane pa malo ohlađene dodade, bika presječe ono crijevo i kraći komad, uz sam dječji stomačić, zaveza na "mrtvac" pa to previ s čistom krpom.

- Dobih i ja brata. – Razmišljao sam.

Zatim joj babo dodade i smotuljak mekanih bijelih krpa. Čuo sam da oni to nazivaju pelene. Bika je zatim umotala bebu u te pelene pa preko pelena, duž cijelog bebinog tijela, obmotala povoj–kanap ispreden od vune. Otkriveno je ostalo samo lice. Naza prisloni bebu uz mater, a usta mu nasloni na njenu sisu iz koje je već kapalo mlijeko.

Jutro je polako najavljivalo novi dan. Se-stra i ja smo jeli palačinke koje nam je Naza napravila. Mati se, pored bebe u vrućoj sobi, ugodno odmarala ležeći na dušek u od slame, na plati furune su se krčkala razna jela, babo je otišao u košaru da pohizmeti kravi, a kad je već osvanulo, u našu kuću su počele da dolaze i druge žene iz komšiluka. Ja sam se sje-

tio zašto smo te kasne jeseni još uvijek boravili u velikoj sobi i zašto je babu, kao i mater, cijelu noć nešto bolilo.

Kroz nekoliko su dana, mom malom bratu dali ime Osman. Po djedu. Po babinom ocu Osmanu.

Meza

Ne znam jesu li Juso i moj babo bili drugari, prijatelji ili ratni drugovi, ali je jedne zimske noći Juso, sa svojom ženom Nailom, došao nama na sijelo. Ma, prije da je to prijateljsko druženje bilo vezano preko moje matere. Ona je bila u dobrim odnosima s Jusinom ženom, s njegovom materom i naročito sa sestrom Timom.

Te večeri je, za nas djecu, prostirka već bila spremna pa smo i legli u jednom kraju male sobe koja nije imala više od desetak metara kvadratnih. Tamo na drugom kraju sobe, do prozora od puta, gorila je lampa petrolejka. Mati je sjedila na našem–dječjem dušek u, Naila se smjestila u pročelje sobe. Sjela je na pod zastrt ponjavom, a babo i Juso su sjedili ono "pod turski", s ukrštenim i podvijenim nogama, na golom podu do hamama. Mora da se gosti nisu bili najavili jer smo mi u kući već bili večerali, a mati nije više ništa posebno spremala za jelo na metalnom šporetu zvanom fijaker.

Plamen petrolejske "lambe" – tako je bilo ime našoj lampi i svim sličnim lampama u našoj mahali, ližući stakleno sjenilo, šarao je s crvenkasto–žutom svjetlošću, njihova lica i cijelu sobu. Malo drugačija, žarkija svjetlost, koja se probijala kroz otvore na puknutoj "plati" "fijakera", šarala je stropno šiše pa je ambijent u toploj sobici bio veoma ugodan. Mati je, s pet igala plela vunene čarape, Naila je s malim vitlom pravila vunene niti iz rukohvata češljane vune koji je pridržavala pazuhom, a babo je u ruci držao staklenu "polovku" – bocu od pola litra, za koju je komšija Hazim, koji je često psovao čorbu, znao reći

da je to "paluoka". Ova, što se nalazila u babinim rukama bila je zelene boje pa se, pred tako slabim osvjetljenjem, nije kroz nju moglo lako vidjeti količinu sadržaja, ali je odlično pristajala uz svjetlost koju je isijavala lampa. Babo bi je, nakon što nagne bocu na usta i popije gutljaj rakije, stavljao na pod pred Jusinog koljena, pazeći da se ne prevrne i eventualno proljeje na mezu. A meza!?!... To je posebna priča. Nije mi jasno kako sam sve do sada rečeno u ovoj priči i zapazio jer sam iz prikrajka jednostavno gutao to jelo koje babo i Juso i nisu baš nešto posebno "tretirali". Svjetlost crvenkasto-žuta i ona zelena flaša su vjerovatno dodatno "ukrasili" običnu prasu polivenu s uljem, začinjenu sa solju i malo sirceta. Pored tanjira s prasom, na novom lanenom – ručno otkanom peškuru, nalazilo se i nekoliko komadića prohe od kukuruza i pola pšenične mrke pogače. Sve je izgledalo raskošno i privlačno tako da ja iz znatizelje, iako sit poslije večere, osjetio sam vučiju glad. Strogi kućni odgoj me sprječavao da kažem materi šta se u meni događa, pa sam smislio plan:

- Neću zaspati dok gosti ne odu, pa ću se onda "dosinuti" tog jela koje prije toga nikada nisam vidio niti jeo.

Vraga?... San me je prevario, ali sam se ujutro, odmah nakon buđenja dao u potragu za ostacima one noćasnje meze. Sve sam brzo, lako i pronašao na rafi – polici od daske prikovane na grede ispod šišeta. Prasa je, skoro nedirnutu, bila čudno potamnila na modro, maslinasto. Nije više imala onaj blještavi, zagasito-zeleni sjaj, a zbog djelovanja sirceta i soli malo je i zaudarala. Malo, ali taman toliko da sam skoro dobio nagon za povraćanje. Ipak, probao sam...

Nakon što sam, žurno pljujući i pljuckajući, izbacio iz usta zalogaj te prase shvatao sam zašto je, ono noćas, ni babo ni Juso nisu baš nešto posebno "tretirali". Bilo je gorko-kiselo-ljuto i, meni, smrdljivo. Nešto se ne sjećam da sam te noći sanjao babino meze pa sam vjerovatno bio sretan da me, zbog ono-

like čežnje, makar u snu nije uznemiravala ta smrdljiva, ustajala prasa.

Glava na panju

S obzirom da je moj babo radio u preduzeću, on nije išao redovno, svakog petka u čaršiju. Petkom je bio pazarni dan, a za privatnike i poljoprivrednike–Muslimane, radi Džuma-namaza, to je bio uglavnom i neradni dan. Ako bi neko nešto i radio, vjerovalo se da će napraviti štetu jer petak je petak.

Ja i raja iz donjeg dijela mahale, petkom smo se radovali amidži Rašidu. On je bio pobožan, bogobožan čovjek i nikada petkom nije radio niti je Džuma-namaz izostavio. Doduše, on je bio majstor za izradu hasura, a pravio je i metle pa je te svoje proizvode petkom nosio na pijacu i tamo ih prodavao. Od tog posla je i svoju mnogočlanu porodicu izdržavao. Ja tada nisam znao koliko je ko u komšiluku zarađivao, ali je amiža Rašid definitivno bio najveseliji i, činilo se, najsretniji domaćin. Najviše smo od njega poklona dobijali. Bio je i najstariji u tih pet-šest kuća u donjem dijelu mahale. Nama–djeci je svakako bio i najdraži. Jedino on nikada ni jednog od nas nije ni za uho povukao, ni prutem udario, niti nam je išta našao učinio.

Svakog petka poslije podne čekali smo ga i radovali se čaršijskom samunu koji nam je on donosio i dijelio svakome po komadić. Mi smo to dugo i sporo jeli. Na mrvice. Da uživancija traje što duže. Nakon što bismo pozvali koricu, od ostatka sredine somuna pravili smo kugle pa i njih po malo grickali. Mi nismo znali koliko je Rašid hljebova nosio u svojoj torbi, ali je, pri dolasku na avliju, taj jedan obavezno podijelio jednako nama kao i svojoj djeci.

Jednog ljetnog petka i moj babo je išao u čaršiju. Možda je bio na godišnjem odmoru, a možda mu je bila i plata pa su on i mati ujutro rano otišli u grad. Meni su priprijetili da se dobro brinem o mlađoj sestri, a oni će

gledati da se vrate ranije i da će meni nove opanke kupiti. Babo je te stvari i ranije meni kupovao, ali je to činio onako usput, odlazeći i vraćajući se s posla u preduzeću "Tehnika" u Tuzli. Ovaj put je to bilo u petak, u našoj čaršiji, u Gračanici. Čekao sam da i meni babo, kao i Mehmedaliji, Hasibu, Himzi, Muhamedu, Abidi i ostaloj djeci njihovi, petkom donese nešto iz čaršije.

Okolo podne, babo i mati su umorni, pobrdaljem, pješke došli kući iz Gračanice. Mati je kupila basmu za haljine, sestri i meni su donijeli slatke "ciglice" i duge šarene bombone, babo je za sebe kupio hašov, a za mene su, osim slatkiša, kupili i nove gumene opanke. Možda su još nešto kupili, ali me to nije zanimalo.

Ručali smo. Roditelji su, odmarajući se, preuzeli i brigu o mojoj sestri, a ja sam s novim opancima "izletio" na meraju Potkahnjuška i, pošto sam od ranije imao i loptu, brzo sam našao društvo za igru. S obzirom da nogomet nisam znao igrati, u ekipu sam ulazio samo zbog te lopte. Mislio sam, sada kad imam nove crne gumene opanke, da ću možda dati i veći doprinos svojoj ekipi. Igrat ću značajniju ulogu. Opanci su bili marke "Tigar" Piroto. Kaiševu na njima sam pritegao veoma čvrsto i bio potpuno spreman za igru.

U žaru borbe dogodila mi se i nesreća. Izvođeci slobodan udarac, silno sam šutnuo loptu. Toliko silno da je i opanak s desne noge poletio za njom. Rezultat – otkinuta toka (kopča) na novom "tirovcu". Otpala, odlijepila se, potrgana...

Babo je, u odnosu na majku, za mene bio veliki autoritet. Odmah sam napustio igru i, s "pokvarenim" opankom se uputio kući. Roditelje i sestru sam zatekao na avliji, u hladovini s donje strane kuće. Debelu sestru, kojoj je otac zbog toga tepao i "šopa", je bila umazala obraščiće crvenom bojom od onih bombona, mati je motala oprani veš, a babo je pravio dršku za novi haš. S velikom količinom straha u sebi, stidljivo sam se pojavio iza

čoška kuće i drhtavim glasom, držeći opanak u ruci, prozborio:

- Babo, otkinula mi se toka na opanku...

Već sam vidio plamenice kako zahvataju babino lice i jasno čuo strogo naređujući glas.

- Idi sada presijeci i drugi kad si tolika budala.

Zanesen poslom, babo očigledno nije procijenio strah koji se na meni vjerovatno vidio. Ni on ni mati vjerovatno nisu ni mislili ozbiljno da sam napravio baš toliku štetu pa me nisu ni promatrali. A ja sam bio stvarno uplašen.

Drvenjak koji su neki nazivali i drvenik, mjesto na kojem smo sjekli drva, u to doba se nalazio s gornje strane naše kuće. Na panju je bila zabodena i sjekira koju je babo, s obzirom da je kao mlad sa svojim ocem tesao "šljeparu", a kasnije i u državnom preduzeću radio u šumi, uvijek održavao dobro poklepanu i naoštrenu. Sada bih pričao i kako je sjekiru znao držati na šporetu pa, tako zagrijanu, dugo–s obje strane "lizati" – oštriti pljosnatim egetom i svaki puta, kada oštrilom mahne po gvožđu, odahnuti s reskim:

- Hhhhua!

To je činio i pri sjećanju ili cijepanju drva sa sjekirom. Ja sam tada mislio da on tako na svoj način izražava zadovoljstvo pri radu s drvetom. Ali da ne idem u širinu priče.

Prišao sam panju, položio na njega drugi – ispravni opanak, uzeo oštru sjekiru u ruke i s jednim zamahom, bez problema, napravio od opanka dva dijela. Rasjekao sam ga! Vratio sam sjekiru na mjesto i s tim polovicama u rukama, spustio se do hladovine u kojoj su bili roditelji.

- Evo babo, rasjekao sam...? Govorio sam pokazujući mu dva komada prepolovljenog novog opanka.

On, kada je to vidio bacio je i haš, i macklu, i rašpu turpiju, i komadiće stakla, i papir za šmirglanje. Uhvatio se rukama za glavi počeo je urlati i ...? Mislim da sam u tom trenutku, zbog takve babine reakcije i dodatnog straha,

bio izvan svijesti pa nisam suvislo razmišljao, ali sam još stajao na nogama.

- Hajde da i ja tebe presiječem!?

Prišao mi je i poveo ka drveniku. Došli smo na mjesto gdje se, u tom času, mogao dogoditi zločin. Naredio mi je da legnem na zemlju, a glavu s licem okrenutom prema nebu da postavim na panj. Još me je pridržao za kosu da glavu bolje namjesti na panju. Tada sam ugledao i majku koja je došla za nama. Bio sam miran kao jagnje i potpuno uvjeren da ću biti zaklan. Tada, kao dijete, nisam ni mislio da babo nema pravo da to i stvarno učini. Vidio sam iznad sebe plavo vedro nebo i babu sa sjekirom u jednoj, i s mojom dječjom glavicom u drugoj ruci. Njegova desna ruka, u kojoj se nalazila sjekira, bila je već podignuta.

- Ma šta to radiš Mehmede!? Hoćeš li stvarno da napraviš belaj!? Pusti dijete, budalo!

Hitro mu prilazeći u pokušaju da otme sjekiru, to je ushićeno govorila moja majka. Babo, kao da je to jedva dočekao. Bijesan kao ris i mislim, potpuno izvan sebe, odbacio je sjekiru i pustio svoju glavu pa zgrabio dobar komad drveta pojurivši za svojom ženom. Ona...? Ma nije da je bježala, samo je – vidio sam to dok sam još ležao na panju, s okrenutom leđima, s rukama na licu i s glavom uvučenom među ramena, s pognutim leđima i tako sva zgrčena polako se udaljavala od drvenjaka, ponudila – podmetnula babi svoje zgrčeno tijelo da na njoj iskali svoj bijes. On ju je stigao i, s debelom drvenom oblicom dva-tri puta snažno udario po lijevoj strani tijela. Vidio sam kako se trese meso na majčinom stegnu i snažno se rastužio što, eto, ona ni kriva ni dužna, zbog mene dobija batine.

Za vrijeme ovih događanja babo je vjerovatno i galamio jer sam, kada sam se pribrao vidio, okolo–uz ogradu, i neke komšinicke koje su posmatrale "predstavu".

Na kraju drame babo je, sav utučen i zamišljen, šuteći i s nogama savijenim u koljenima, sjeo naslonivši leđa na stablo velike kruške

žetvenjače, a mati je sjela pored mene i plačući me milovala i tješila. Ja sam joj tiho, da babo ne čuje, govorio da nije trebala ništa poduzimati. Da, možda ne bi on mene stvarno zaklao... Smatrao sam da su moj bol i strah sporedni u odnosu na ono što je ona doživjela.

Nisam plakao. Nisam nikako plakao. Ali sam bio strašno uplašen. Kasnije, ležeći u majčinom krilu, došao je stišan plač s obilnim suzama i nešto kao spavanje isprekidano jecajima. Uskoro sam, na kratko, potpuno zaspao u majčinom krilu. Probudio sam se s jecajima i pomalo zbunjen nekim košmarom u svojoj glavi.

Sunce na zapadu je bilo sve bliže zemlji. Do akšama je bilo još dovoljno vremena da se poduzme nešto dok seoska prodavnica još nije bila zatvorena. Babo se je ohladio. I on mi je prišao. Uzeo me od majke pa me i on počeo milovati po licu i tijelu. Probao je da me oraspoloži. Ja nisam bio ljut na njega. Nisam bio ljut ni na koga. Nije mi bilo žao ni opanaka. Nije me bilo strah ni klanja. Jedino mi je bilo žao matere. Zbog mene je dobila batine. Vidio sam kako joj se, od babinih udaraca trese meso na lijevom stegnu... A za džabe. Samo sam šutio. I..., možda tiho jecao. I babo je šutio.

- Idi spremi ga!–naredio je materi, ali način na koji je to babo izgovorio, bio je tih, blag i nekako pokajavajući. Ta je naredba više ličila na molbu.

- Odosmo mi u dućan.–Obavijestio je babo majku, nakon što me ona opremila u novu ljetnu odjeću.

- Sad će njemu babo kupit i nove opanke i još svašta. Šta god poželi kupit ću mu.–Govorio je podižući me sebi na leđa onako nakrke, kako smo to tada nazivali.

Po tom njegovom gestu vidio sam da je, sve to što se dogodilo, i njega teško pogodilo i da se veoma pokajao. Htio je da se iskupi.

Dućan je bio u Prkutima, zaseoku na drugom kraju sela i ne baš blizu naše kuće. Svejedno, babo me do dućana nije ispuštao iz svojih ruku. Nosio me je na leđima. Ne znam

jesam li, zbog straha koji sam preživio, baš uživao na tom putovanju, ali sam poslije posjete prodavnici postao mnogo veseliji.

Najprije smo izabrali nove opanke, a onda je babo zamolio trgovca Osmana da ja izaberem sebi šta hoću i koliko hoću, a on će sve platiti. Ja sam, vjerovatno pomalo i zbunjen razvojem događaja, pogledom šarao preko rafa seoske prodavnice, naslaganih s raznom robom. Pogled mi se zaustavio na stalaži koja se nalazila na tezgi s nekoliko staklenih galona četvrtastog oblika, postavljenih na njoj u vodoravni položaj sa otvorom malo zakrivljenim prema gore. Bili su puni bombona "negro" i kockastih mliječnih karamela. Bilo je bombona i druge "marke", ali su crne, "negro" meni već bile poznate i imale su najljepšu ispunu u sebi. Prodavač Osman mi je dozvolio da ja svojom rukom vadim slatkiše iz tih galona i da ih stavljam na vagu s kljunovima. U trokutasti papirni fišek, išaran brojevima od računa, pisanih grafitnom olovkom, stavljao sam domaći keks sa figurama domaćih i divljih životinja. Probao sam pumpati zejtin s pumpom, montiranom na velikom metalnom buretu plave boje. "Prodao" sam babi kutiju cigara i šibicu. Bio sam, nakratko, mali prodavač-trgovac.

Dučan smo napustili, ja u novim opancima i s puno novih doživljaja, te s rukama punim slatkiša, a babo je za sebe kupio nekoliko kutija cigara prilepske "Drave" koju su neki, zbog slike na kutiji, nazivali i – proščara. Nizbrdicom do potoka pod Lazinama, u novim opancima sam, sada i ja, išao pješke, a odatle me je babo ponovo uprtio na leđa i nosio sve do kuće.

Kada smo stigli već je padao mrak. Moja mala sestra se veselila našem povratku, a mati kao da je nešto bila ljutita na babu.

Visoki napon

I prije mene neki su stariji dječaci i momci iz Brijesnice vatru, u Lugovima, palili uz

pomoć žica od struje visokog napona koje su iznad djedove njive, bile obješene na betonskim banderama na liniji Dobož–Tuzla. Možda su te žice spajale, odnosno napajale električnom strujom još neke gradove, ali ja to tada nisam znao. Brijesničke njive su bile odmah do djedove i na njima je donja žica bila najbliža zemlji. Ljeti su se zbog vrućina spuštale još niže, tako da nam se činilo da su je odrasli mogli i rukom dodirnuti.

Plinski upaljač tada nije postojao, onaj na benzin je malo ko imao, a šibica je služila da se, uz njenu pomoć naloži samo jedna – jutarnja vatra. Šibice su bile skupe i valjalo ih je štedjeti, a vatra se po cijeli dan "čuvala" dodatnim loženjem drva. Šibica je stajala na raspolaganju samo domaćici ili domaćinu. Djeci je, u normalnim okolnostima, ona bila nedostupna.

Ni momci iz Male Brijesnice nisu imali šibice. Oni su iz živice vadili dugačko jednogodišnje raslinje koje nije ni trava ni drvo, a mi koji smo tada pohađali i osmoljetku znali smo za biljke puzavice, to smo jednostavno nazivali – lijana. Dok su navezivali te loze do potrebne dužine, vidio sam da su Brijesničani na oba kraja privezali po jedan komad drvene oblice. Tada bi stali ispod dalekovoda, donijeli malo suhog sijena ili slame, razastrli je na zemlju ispod najbliže žice pa jedan kraj konopa stavili pod tu slamu. Drugi bi kraj, s drvenom oblicom, nabacili preko žice. Nije to išlo lako i od prve, ali su i oni bili uporni. Bacali su dok ne nabace. A imali su i vremena. Stoka je tog jutra već pasla rosnu travu, a i Lugovi su poslije prve, junske kosidbe, već bili "pušteni" tako da je svačija stoka imala slobodu kretati se po svim njivama. Govedima je bilo dugo i široko pa nije prijetila opasnost da će otići u tuđe žito ili napraviti kakav drugi zijan.

Kada bi nabacili lozu na žicu, zelena masa loze koja je bila puna vode, napravila bi strujni spoj sa zemljom. Uz puno neprijatnog prštanja, pucketanja i nekakvog varničenja, slama bi se zapalila, a donekle bi izgorjela

i ona loza koja je za samo par sekundi bila potpuno suha. Drveni klip sa žice bi potom gubio protutežu i sam bi spao vukući za sobom neizgorjeli komad suhe loze. Ako ipak ne bi spao sam, oni su se na taj ostatak loze i oblicu, bacali drugim komadima drveta te ih tako obarali na zemlju. Uglavnom, direktni strujni spoj s takvim "upaljačem" nisu pravili, a vatra bi već plamtjela dok su oni na slamu dodavali već pripremljeno granje. Na toj su vatri pekli pečenjke od kukuruza, gljive i bundave. Neki su i cigare tu pripaljivali, ali sve to mi je već bilo poznato. Meni je do tada bilo nepoznato i zanimljivo njihovo "otkriće" –odlaganje vatre bez upotrebe šibice.

Naredne je godine mati s mojim tetkama i strinama sakupljala sijeno u djedovom Lugu. Njive još nisu bile "puštene" pa je bilo manje i dječje graje po njima. Djedov Lug je, ustvari, bila jako duga i prilično uska, a ipak dovoljno široka njiva, okrenuta od sjevera prema jugu. Žice od dalekovoda su visile iznad, u njenom gornjem dijelu. I dok su mati i druge žene bile zabavljene oko suhe trave, ja sam otišao pod žice da vidim koliko sam porastao od lani. Još uvijek nisam mogao rukom do-dirnuti žicu pa sam našao vrljiku u živici i s njom pošao mjeriti visinu. Nisam se morao nešto posebno ni natezati, a vrh vrljike je klinuo po žici.

U istom trenutku meni je sleđa, iznenada prišao brkat i ružan gorostas u obliku nekog čudovišta iz dječje mašte. Uhvatio me za ramena i velikom brzinom počeo da me tresu. Podizao me je od zemlje. Pred očima su mi iskrile crvene, zelene i žute žeravice. Bacio sam vrljiku i okrenuo se da ga prepoznam. S obzirom da nikoga vidio nisam pored sebe, uplašio sam se prikaze i počeo bježati glavom bez obzira. Pravac i cilj nisam birao. Bježao sam tamo kuda sam bi okrenut. A polje široko! I dugo! Trčao sam, a zemlju dodirivao nogama nisam. Ispred mene je, gore visoko bio Gostilj, jedan od ozrenskih vrhova i ja sam, nošen strahom, lebdio prema njemu. Mislio sam da ću pasti pravo na njegov plato.

Stvarno, zaustavio sam se na kraju dugačke djedove njive, kad me već noge nisu mogle više nositi. Pao sam kao pokošen i odmah zaspao. Kada me mati onako, vjerovatno blijedog, probudila, umila hladnom vodom i dodala mi lokumicu šećera, ja sam došao k sebi i ispričao joj priču o nekakvom brkatom gorostasu koji me je do malo prije jurio. Mati je još rekla da su me, dok sam ne prirodno protutnjao pored njih, ona i strina Behara dozivale da se zaustavim. Ja nikoga nisam ni čuo ni vidio. Dugo su, oko mene okupljene žene, gledale me s čuđenjem i raširenih očiju. Tetka Hatidža reče materi:

- Ja sam ga vidjela ispod žica s vrljikom u ruci.

- Ma, to je tebe struja protresla." –rekla je moja mati.

Gologuz

Kako zaboraviti svoje idiotsko ponašanje kada mi se nije dalo, a nikakvog drugog posla nisam imao, ići s kravom u Mlaku da se ona tamo nahrani. Mlaka je bila njiva na rubu mahale i iz nje se vidjela naša kuća. A moglo se i majku dozvati. Mogli smo se dovikati i čuti. Bilo je staza kojima se i prečice, pored mlina Huseina Mujkanovog, moglo brže stići do Mlake, ali se za zaprežna kola ili govoda koristio drugi. Pravi put je vodio između zadnjih mahalskih kuća nizbrdo, kroz usjek do u potok-Rijeku, a onda malo uzbrdo kroz šumu do naše njive.

S nečim nezadovoljan i bezvoljan za bilo šta pa i za igru s Mujkanom i njegovim bratom Bećirom, odlučio sam se za glupost. Čudno, jer je Mujkan, koji je bio malo stariji, uvijek znao okupirati moju pažnju. Bio je u tome pravi majstor. Nije bilo ništa da on nije znao napraviti. Da ne nabrajam, ali mislim da smo od njega tražili da napravi avion, i to bi Mujkan napravio. I taj avion bi sigurno poletio. Jednom je Mujkan, i to u mojoj njivi, na brežuljku pored same šume, napravio ze-

mljanu furunu s ložištem, rernom, improviziranim ukrasnim lončićima, dimnjakom i sa svim okovima–vratcima. I vatru smo u njoj ložili. I gorjela je vatra u njoj kao u pravoj furuni. I to više puta! Izdržala je do prve veće kiše.

Ali da se vratim svojoj gluposti.

Krava je, mislim da smo tada imali dobru kravu Brijezu, koju je otac kupio od Ahmeta Mejrinog za četrdesetpet hiljada, mirno uživala pasući roсну travu, a ja sam vikanjem i urlikanjem počeo s budalaštinom. U to doba sam, kada bih se obraćao majci, dozivao je sa: nane ili mati. I, s obzirom da pri dozivanju na daljinu, ono "matiiii" ne bi imalo jaki zvučni efekat, odlučio sam se za: -"Naanee". Počeo sam oko devet sati. Na svakih pet-šest minuta:

- Naneeeeeeee. Pa opet...-Naneeeeeeee...

Koliko li sam puta mogao viknuti "Nanee" u vremenu od dva sata? Koliko, jer me je mati tek u jedanaest "uhapsila".

S obzirom da je između Mlake i naše kuće bila prodolica¹ kojom je proticala naša Rijeka, u tom mom vikanju je bilo i nešto eha pa sam se, osluškivajući ga i zabavljao... Naravno, mati bi se ponekad i odazvala na moje "vapaje". Ja bih samo kao kroz plač razvukao:

Hooću kuućiii.

Bio sam toliko uporan u vikanju da sam i samome sebi dosadio, ali nisam odustajao. Oko jedanaest, znam – nije bilo podne, pojavila se mati u našoj maloj njivi pokraj rijetke bukove šume.

Toliko sam se bio zanio u viku da nisam ni pomislio kako time svjesno provociram majku i da se za takve stvari može fasovati. Da slijedi kazna. Jer da jesam, poduzeo bih nešto, kad mi se pred očima ukazao ledeni poluosmijeh iz kojeg bi, ako me se dograbi, mogla buknuti vatra.

Mirno sam sjedio, a tek kasnije registrovao da mi se mati približava oprezno, kao

kokoški, teletu ili kravi kada je treba uhvatiti i povesti ili privezati.

Kada mi je prišla sasvim blizu, skoro je poskočila i velikom brzinom me zgrabila za ruke. Tek tada sam shvatio da je ljuta. Nestalo je s njenog lica i onog "ko fol" osmijeha od malo prije. Nije puno pričala. Skinula je s mene majicu i kratke pantalone. Dovoljno da ostanem potpuno gol "ko lipić" –u pravom značenju te metafore.

- Vodi kravu kući! Rekla je, stavljajući moju odjeću sebi pod pazuhu.

Nisam nikako vjerovao da mi se to može dogoditi. Pa to što sam "zjalao", vikao, dovikivao, dozivao, hraljao?... To sam činio iz dosade, a ne iz nekog bunta. Vikao? Pa šta, ako sam vikao? I prestao sam kada mi je već bilo dosadilo. Možda sam produženo vikao kako bih i dalje osluškivao eho vlastitog glasa. Možda sam se zabavljao. Pa bio sam već i prestao. Ušutio sam. A sad!?... Go ko lipić!? Kud ću sada? Drvetu, kamenu...?

Majka se uputila kući pješačkom stazom. Još neko vrijeme sam sačekao, gledao za njom i mislio da će se možda predomisлити i sažaliti... Međutim, onako ljuta, ni jedanput se nije ni okrenula prema meni. Krenuo sam i ja s kravom. Kroz šumu prema rijeci, pa putem kroz usjek uzbrdo prema našoj mahali. Šarao sam pogledom lijevo-desno pa, kada bi nekoga ugledao u nekoj od njiva, sagnuo bi se ili zaklonio iza krave. Za svaki slučaj, jednu ruku držao sam uz tijelo na "onom" mjestu ispred sebe, a drugu na drugom "onom" mjestu iza sebe. Probao sam ih sakriti, a ne znam od koga. Put kojim sam se kretao i nije bio nešto posebno prometan. Naročito usred vrućeg ljetnog dana.

Kad sam stigao na rub mahale, iako su avlije bile puste, ubrzano sam mijenjao stranu moje dobre krave Brezije iza koje sam se zaklanjao od mogućih pogleda nećijih očiju. A i živica je doborodošla. Na stotinjak metara od naše kuće, znajući da će "pametna" Brezija

1 Arh. dolina, usjek među brdima

po svom instinktu sama otići do štale, ja sam prečicom, kroz bašču s donje strane Huskine kuće "protutnjao" gologuz do u našu avliju i na zadnja vrata stare bosanske kuće, uskočio u zaklon koji je ona pružala. Odjeću sam brzo pronašao.

Mati je prihvatila kravu i uvela je u košaru. Mislio sam da će, kada me vidi, s osmijehom "proslaviti" tu moju kaznu. Ali, prevario sam se! Bila je stvarno ljutita na mene. Nije se nasmiješila, nije me ni tukla, nije mi ništa ni govorila. Udobrovoljila se tek sutradan, a do tada, ja sam počeo shvatati da sam porastao, da nisam više dijete i da se, umjesto prijatne prutićem, počinju koristiti druge–ozbiljnije mjere za discipliniranje.

Violina

Komšija i rođak Rešid, momak koji je bio stariji od mene pet-šest godina i, kao stariji, ni po čemu mi nije mogao biti drugarski blizak, jednog dana napravio je violinu. Jednom prilikom, kada sam se našao na njihovoj avliji, uveo me je u njihovu hudžeru, koja je bila i neka vrsta radione, i pokazao mi taj žičani "instrument". Stavio ga je pod bradu, povukao s gudalom nekoliko poteza po "telefonskim" žicama i, pošto je u mojim očima vidio pravu očaranost, "navukao me na tanak led".

- Hoš kupit? Pet banki je.

- Može li šta jeftinije? Pitao sam–i zamislilo se kujući plan kako da od roditelja "izmudrim" pare. Da je makar na pomolu bila neka proslava, Nova godina, Bajram ili neki drugi praznik kada se novac redovno daje djeci pa da od dobivenih para "ujmim" nešto za te "ćemane". Ili, da je makar proljeće, pa da zaradim berući puževe. Ali, znao sam da će babo uskoro doći iz Zagreba, i uz ostalo, donijeti i platu. Rešo, kao da je pročitao moje misli, nastavio je utvrđivati pazar:

- Ne mere jeftinije. Treba to, bolan, napraviti. Vidi je! U tebe otac radi u Zagrebu. Nije to njemu skupo.

Još jedanput je povukao gudalo po žicama i meni je ta "škripa" kostrijeti po "telu" (žici), ušla u uši kao veoma prijatan zvuk. Dodao je i meni instrument da malo zagudim.

Obavijestio sam mater o Rešidovoj ponudi i počeo se "popravljati", postajao sam poslušniji. Da budem dobar. Makar dok babo dođe, pa da me mati pohvali. Trebalo je iskamčiti pet banki.

Babo, kada je vidio Rešidovu skalameriju od otesane daščice nalik na gornju violinsku dasku, s "kobilicom" napravljenom od "klijepeta", četiri grube žice od telefonskog kabla i gudalo nalik na luk od strijele napregnut s nekoliko dlaka od konjskog repa, nije odobrio kupovinu. Pobijesnio sam i postao, vjerojatno, nepodnošljiv. Činio sam sve da pokažem kako se ne radujem babinom dolasku, da ih oboje mrzim, ucjenjivao ih i činio slične postupke za koje se zaslužuju dobre batine.

Nakon dan-dva, njih dvoje su se spremali da, iza akšama, odu na prelo kod tetke. Nas troje djece nisu planirali da povedu, a računali su da ću ja, kao najstariji, preuzeti ulogu dobrog domaćina za tih tri-četiri sata njihovog odsustvovanja iz kuće. Mislili su da je to, kao i ranije, normalna stvar. Taman kada su izlazili iz kuće i davali mi posljednje upute kako da se ponašamo, odbrusio sam im cinički:

- Ja neću ostati kod djece. – I počeo da se kopracam i bacam po sobi.

S obzirom da sam i ranije znao priređivati im takve i slične scene, malo su mi priprijetili i izašli iz kuće, zaputivši se na sijelo kako su i planirali. Ali ovoga puta, ja se nisam šalio. Krenuo sam za njima. Doduše, držao sam se na odstojanju, ali pratio sam ih do kraja naše avlije. Tu sam stao i počeo da ih dozivam. Urlao sam i jako narušavao akšamski smiraj u našoj mahali. Otac se vratio, odveo me u kuću i malo primirio. Čim se ponovo udaljio iz avlije, ja sam nastavio glamiti s kuć-

nog praga. Kako sam zamišljao da se oni više udaljavaju kroz mrak, toliko sam i pojačavao s urlikanjem. Vikao sam koliko mi je to dječaćki glas dozvoljavao. Nisam više znao ni šta sve da vičem pa sam počeo dozivati i drugove iz komšiluka.

- Fadileeeee, Muhamedeeee, Hasibeeee. Haj'te meni. Ne smijem biti sam sa djecom kod kućeeee. Baaaboooo. Vraaatite seeeee. Kuuupite mi violiiiiinu.

Bili su stigli do na kraj naše mahale, a čuli su moj glas. Ko zna šta im je ova budala mogla još prirediti? Naravno, bilo ih je stid i što uznemiravam komšiluk. Dalje nisu smjeli. Vratili su se oboje i... Ne nisu me tukli. Samo su gledali u mene i, vjerovatno, pitali se: je li to što im činim, marifetluk ili imaju budalasto dijete. Dali su mi pet banki i sve je bilo riješeno.

Mir je zavladao u kući, oni su otišli kod tetke, moj brat i sestra su ubrzo zaspali, a ja sam dugo razmišljao o svojoj prvoj violini i jedva čekao da svane. Ipak, san me je prevario prije nego što su se roditelji vratili s prela. Sabah zorom sam se prvi probudio. Tiho sam se izvukao iz postelje i trčeći otišao na vrata Rešidove kuće.

Vratio sam se s "violinom" na kojoj nisam "gudio" ni cijela tri dana. Žice su popucale, na gudalu su se pokidale strune, drveni šarafi poispadali, a i za tih dva-tri dana "sviranja", nikada nisam "zagudio" onako lijepo kako mi se činilo kada je to radio Rešid.

Horoz

Prije nego što sam porastao toliki da mogu nositi na leđima vreću brašna ili žita, sepet drva, manje breme trave ili sijena, meni je mati davala "pješačke" poslove. Išao sam u seosku prodavaonicu koja je bila daleko, na drugom kraju sela. Tada, novac bi mi davala za neke sitne kućne potrepštine koje bi kupio za nju, a "baška" bi mi dala i dva-tri jajeta da ih, u dućanu zamijenim za neku industrijsku

robu – uglavnom bombone ili domaći keks s likovima životinja, izvagan na željenu mjeru i upakovan u trokutasti papirni "fišek", koje sam kupovao za sebe, sestru i brata. Bio sam joj "tačan" –odgovoran, dobro sam shvatao upute u smislu–gdje je čija kuća, čije su koje njive i šume, kojim putevima i stazama se ide prema dućanu, tetkama i drugoj rodbini u našem i u dva susjedna sela, prema mlinu, po vodu s drugog izvora kad bi presušili obližnji Vodica ili Jukuša, prema šnajderici Mini Mujkuši u susjednom selu i slično.

Bio sam zapamtio i staze koje su, "pobrda-ljem" vodile i u čaršiju. Mati me je ranije tuda vodila na vašer. Gradsko vašarište je, kad nije bio vašer, služilo kao čaršijska pijaca–sajam, a nalazilo se na jednoj poljani pored rijeke na rubu grada, baš na pravcu koji je vodio prema našem selu i nije bilo teško pronaći ga. Mislili smo da je na tom prostoru nekada bila i šuma zato što je tu rastao veliki broj ogromnih stabala topole i jablana. Podloga na vašarištu bila je prilično blatnjava i neuređena.

Pošto sam joj ponovio da znam sve o navedenoj lokaciji, uoči jednog pazarnog dana, mati mi je rekla da ću sljedećeg odnijeti tamo horoza da ga prodam. Iako sam se tome odmah usprotivio, mati bila uporna u svojoj nakani. Na kraju, morao sam joj biti poslušan.

Ne znam kako i koliko sam te noći spavao, ali se dobro sjećam da sam, prije sna, do u detalje "prečešljao" sve staze i putiće koji su vodili do čaršije. Mislio sam lako ću pokraj Mujkanovog mlina, uz Mlake, do potočke džamije. To sam znam. Čupriju preko rijeke, napravljenu od drvene "perde", preći ću bez problema, odmah iza nje je naše njiva i šuma. Ali šta ću ako neko bude opet slomio onaj rasklimani rukohvat od drvene oblice, zakovan s jedne strane čuprije? Šta, ako se horoz iznenada zavrti baš na čupriji? Da li se on plaši visine? Uplašit ću se i ja pa mogu pasti u rijeku!? Mujiševa kuća je zadnja u našem selu. I to sam zapamtio. Dalje, kaljavi put vodi kroz šume i pokraj izvora Cvare. Nad njim se nadvilo drveće pa je tuda bilo mračno. Hoću

li se uplašiti? Pazarni je dan, pa će, nadam se, još naroda ići u grad. Zastajkivat ću da nekog sačekam ili ću pohitati da nekoga pristignem. Da mu se pridružim. Kada budem došao do Taćuše, tu sam otprilike na pola puta. Tu su negdje i prve lendičke kuće. Tamo ću ponovo vidjeti debelu svinju s prasićima u toru. Zastat ću da vidim kako, po desetoro njih, sisa majku krmaču. Nemaam prilike da to vidim u našem selu. Put kroz Lendiće vodi nizbrdicom. Bit će lakše pješačiti. Odatle se vide i prve čaršijske kuće. Malene, niske, našarane jakim bojama, s malim prozorčićima kroz koje je uvijek virilo po dvoje i više djece. Neke su pokrivene s drvenim daščicama–“proštaćima” kao za plot-ogradu. Sirotinjske. Dakle, to na blagom prevoju je već Javor mahala, a za samo desetak minuta stiže se i do pijace. Da li će biti gužva, pitao sam se, gdje ću “izložiti” svog horoza, ima li kakva tezga ili ću ga spustiti na zemlju, možda će mi se oteći iz ruku, kako ću se cjenkati?

Rano ujutro, mati me je, dok sam još bio u postelji, umila s mokrim rukama. Kada sam se, nenaspavan, probudio, bio mi je košmar u glavi od noćasnog razmišljanja. Doručak je već bio postavljen. Popio sam samo mlijeko i obukao odjeću koju je majka bila pripremila.

- Nemoj žurit' s prodajom. Cijeni za sedam. Ako ti ko bude davao manje od pet, nemoj ga prodavati.

Iako sam bio bunovan, razumio sam majčine upute, a pošto sam putovanje “razradio” toko prethodne noći, bio sam spreman za pokret prema gradu. Horoza sa vezanim nogama, ovlaš umotanog u nakakvo “haljinče”, mati je već bila stavila u, s vrbovim prućem opletenu, korpu i dodala mi je u ruke.

Izgleda da sam bio sve dobro isplanirao jer sam bez problema stigao do pijace. Jedino sam se namučio s korpom. Ne zbog težine horoza, već zato što se korpa može nositi samo u jednoj ruci, a da je bio kakav sepetić, nosio bih ga na leđima i bilo bi mi puno lakše. Ali, ko zna? U tom slučaju mi horoz ne bi bio pred očima. Mogao bi iznenada prh-

nuti, izletjeti iz takvog jednog sepeta. Helem nejsje, “uronio” sam u pijačnu gužvu, cjenkanje, povike, gundanje, žustre rasprave, ogledanje u grah i na karte, riku govoda, blejanje ovaca i koza, rzanje konja i zvekete kovanog novca.

- Brus, belegija, brus, belegija! Navali narode. Jeftinije, a bolje nema.

Galamio je muški glas među svjetinom. Čuo se i britak zvuk brusnog kamena koji je ritmično klizio po oštrici nekakvog ostatka od stare kose “varcarke”. Taj kamen-belegija tako je dobro oštrio kosu da je mogla brijati i dlake na ruci njenog prodavca. To sam, kasnije vidio svojim očima.

- Giermei, žienei kup'te giermei! – Ponavljala je, zvonkim glasom mlađa, lijepa žena s dugom crnom, razbarušenom kosom.

- Kišoubranei, puopravljam kišoubranei. – Vikao je, krećući se ono s noge na nogu, cnomanjast čovjek s kačketom na glavi. Na leđima je nosio torbu iz koje su virile, prema nebu uperene, stotine kišobranskih žica i nekoliko štapova. Lijepo mu je pristajalo.

Rukovalo se i kao potvrda pazara, “presijecalo” s rukama, na dijelu pijace gdje se prodavala stoka. Taj se dio graničio s kafanom iz koje se, već u prijepodnevnom satima, čula glasna muzika.

- Stidljivo sam tumarao kroz pijačnu gužvu u potrazi za pogodnim mjestom gdje ću horoza staviti na “izlog”. Tezgi nije bilo. Neki su robu izlagali na zaprežnim kolima, a ostali dole, na zemlji, u sepetima i korpama, u blatu ili prašini. Ja sam čučnuo uz jednu topolu, postavio korpu s horozom ispred sebe, otkrio horoza i hranio ga, komeći zrno po zrno s klipa kukuruza koji je mati bila stavila u korpu pored njega.

A pijaca k'o pijaca. Jedni proizvedu, donesu da prodaju ili razmijene. Drugi dođu izaberu, cjenkaju se, kupe. Treći dođu da “prodaju zjale”, nemaju para ni posla pa dođu na pijacu da nešto i nekoga vide, da se, možda “ogrebu” za poneku “ljutu”, onako kao za probu, iz flaše i uz “probni” komadić

suhog sira, za mezu. Na pijacu dolaze seljaci i građani, krijumčari, trgovci i zanatlije iz daleka, ali dolaze i lopovi i kriminalci. Pijaca je to.

Moj je horoz imao mušterija. Uglavnom su to bile žene. Lijepo odjevene u mantilima, diskretno našminkane i uredno njegovane gospođe iz grada–građanke. Neke su ga uzimale i u ruke, “vagale” mu težinu i ponovo ostavljale u korpu, ali nijedna nije pitala za cijenu. U neko doba, jedna zapita:

- Pošto horoz, dijete?

Sedam! Odgovorio sam kao iz topa. – Gospođa se sagnu, dodade mi svoj ceger da ga pridržim, podiže horoza, zgloda ga s lijeve i s desne strane, pomilova ga po hoberu i ponovo vrati u korpu. Uze onaj svoj ceker, krenu kao da će se udaljiti, a s pogledom uprim prema horozu i meni, i kao nezainteresovano reče:

- Lijep ti je horoz, al’ je polahak. Ako hećeš, dala bih ti pet.

Može, daj pet! Požurio sam s odgovorom, da se gospođa ne bi predomisli. I prodadoh tako ja svog horoza. Za pet.

Kući sam došao prilično rano. Predao sam majci onih pet banki i ispričao joj cijeli tok događaja s pijace. Nije bila nezadovoljna s obavljenim poslom, ali je rekla da i nisam baš za trgovca.

Prikaza

Nas djecu su stalno plašili neakvim prikazama. Stariji su ponekad znali ispričati da se i njima nešto prikazalo na tom i tom mjestu. Omiljene su lokacije za prikaze bila seoska mezarja ili pojedinačni, čak i zapušteni grobovi u kojima je nekada davno neko bio ukopan. Neki od tih su, po predanju, bili šehidi. Osim toga običaj je bio i da se na privatnim imanjima formiraju mala porodična

mezarja. Zato je grobalja i grobova bilo posvuda, a “pripadalo”² je i kod poneke herlave³ kruške, na seoskim raskršćima, dok su se vile “okupljale” najčešće kod izvorišta vode. Vatre su uoči Jurjeva dana gorjele na mjestima davno zakopanog zlata. Oganj su mogli vidjeti samo odabrani. Sutradan bi oni, ti odabrani “ah hudi” išli rano, da ih niko ne vidi, kopati i kopati zemlju u potrazi za blagom. Nije poznato da ga je itko ponašao.

Prikaze su nepostojeći objekti koje se, valjda samo insanu kao razumnom biću, u vanrednim situacijama, kada zbog straha halucinira, ukažu–prikažu u slikama. Ukazivale su se samo u kasnim noćnim satima. Nekom je žena u bijelim haljinama, visoka do neba i lijepa ko hurija iz Dženneta, samo prešla preko puta, nekom je, opet, zajahala za vrat pa ju je morao nositi sve do sabaha, do pojave prvih horozova ili sunčevih zraka. Tada bi, ne zna se kuda i kako, iščezla. Nekoga je pratila do kućnog praga i tu je nestajala. Jedan je, na mjesnom mezarju ugledao sve rahmetlije kako su izašli iz svojih mezarova pa džematile, opet svi u bijelim haljinama klanjaju namaz. Čak je neke tamo i prepoznao. Drugi su s prikazama, utjelovljenim u raznim likovima, imali prijatne susrete. Davale su im upute za nastavak života pa su, tako osokoljeni susretom sa “dobrim vilama”, sebe proglašavali za “dobre” i počinjali da, uz novčanu naknadu, proriču sudbinu drugim ljudima. Neki od tih su, kroz vrijeme, i stvarno postali “dobri”. Makar ekonomski. Bilo je još bezbroj priča o prikazama. Neki su s time smišljali razne šale. Prerušavali bi se u odjeću kao u bajkama i na mjestima gdje “pripada”, u gluho doba noći sačekivali poznate i nepoznate osobe i tu ih stvarno prepadali. Tako su u jednoj prilici sačekali nekog mladića, koji se odnekle kasno vraćao kući putem pored groblja i na uhu držao tranzistorski aparat. Kada su, onako namaškareni,

2 Nar.izraz za *prepadalo*.

3 Nar.izraz za *kriva*.

iskočili pred njega, očekujući vrisku i “bježaniju” radujući se krunisanju uloženog truda u pripremi “pripadanja”, ostali su šokirani. Čovjek je svoju pažnju usredredio na slušanje radija, nije se ni trznuo, niti zastao, samo im je mirno odmahnuo rukom govoreći: “Tiše momci da čujem vijesti.” Radilo se o nagluhoj i mentalno invalidnoj osobi.

Ja nikada nisam vidio prikazu, ali sam se jako plašio mraka. Strah me je bilo i po rođenoj kući hodati, ako je bilo mračno. Doduše, tada dok sam bio dijete, mrakovi su bili mračniji od ovih danas. Sada, u ovim “priličnim” godinama, kada očima pomažem i sa zavidnom dioptrijom naočala, u svakom mraku ja vidim makar malo, barem siluetu ili daleku svjetlost od nekuda. A tada..? Iako je vjerovatno noću i tada bilo od nekud neke svjetlosti, ja baš ništa nisam vidio. I stalno sam osjećao nekoga ili nešto pored sebe. Možda prikazu? Kada sam se malo pozamomčio, ili sam ja tako samo mislio, pokušavao sam da potiskujem strah iz sebe. Pomalo sam u tome i uspijevao, ali pored mezarja “solo” nisam smio proći. Ako sam ponekad i morao, vrištao sam, pjevao ili galamio kako ne bih čuo ništa i nikoga drugog osim sebe.

Jedne zimske, maglovite februarske noći s puno snijega i visokim brojem “minusa”, nas nekoliko drugara smo, sa Mustom Čikom tračili vrijeme u seoskoj čitaonici. Mati mi je rekla da će i ona otići na sijelo kod moje strine, a da ja nekad pred ponoć odem po nju. Da ne hoda sama po mraku. Strinina se kuća nalazila pored puta u nama susjednoj mahali. Dijelilo nas je samo mjesno mezarje. I ono je bilo smješteno pored puta. Prva kuća iza mezarja je bila kuća moga djeda. Još su dvije kuće bile do djedove, pa do njih kuća u kojoj su živjeli moj amidža i strina s djecom. Sve su kuće bile na istoj strani ceste. S druge strane puta nije bilo kuća, a tek tamo, naspram amidžine kuće, nalazila se kuća našeg hodže.

U hladnoj prostoriji čitaonice mi smo igrali domine, a s obzirom na veliku hladnoću

i narod se posmještao u tople domove pa je seoski drum djelovao sablasno pust. Niko se nije kretao putem da bih mu se pridružio i sa njim prošao pored mezarja te, u zakazano vrijeme otišao po majku. Sam, dakako, nisam smio proći.

Nakon što sam prilično kasnio, a i čitaonica je bila samo stotinjak metara udaljena od mezarja, napravio sam plan prolaska. Neka me dva drugara dovedu do ograde mezarjuka i tu neka galame nekoliko sekundi. Toliko dok ja, u tri koraka “preletim” na drugi kraj groblja.

Pošto je pao dogovor, ja sam, uz njihovu galamu, “odletio” čak do strinine kuće. Kad tamo.. Mrak! U amidžinoj kući nije svijetlila ni jedna sijalica. Čak su još i svi bili zaspali. Panično sam kucao u prozor prizemne kuće. Lupao sam, činilo mi se cijelu vječnost dok se strina, vidno uplašena nije pojavila na vratima. Onako bunovna, samo mi je rekla da je mati s još nekim ženama davno otišla kući. Ona, strina Malešička, vjerovatno nije razumjela moj strah od mraka kada sam je zamolio da ona ide spavati samo da ostavi upaljenu vanjsku svjetiljku dok se ja nekako ne “odlijepim” od nje i dotutnjam do čitaonice.

Kao da me nije razumjela, šta li? Ugasila je svjetlo i vratila se u postelju. Unezvijereno sam se vrtio oko sebe i trzao čak na škripu snijega ispod mojih nogu. Naslonio sam se na zid kuće razmišljajući kako da razbijem strah u sebi. Nisam imao izbora. Hladnoća me je dodatno tjerala u “proboj”.

Nesigurnim korakom, s nogama koje kao da nisu bile moje, došao sam nekako na nekoliko metara od mezarja. Djedova pušnica se nalazila pored kuće, ali bliže putu uz samu ogradu groblja. Tu je trebalo da bude i startna pozicija za moj “let” pored mezarja. I baš u trenutku kad sam bio spreman da potrčim, začuh plač djeteta!? U pušnici!? Neko zadavljuje dijete!?

Ustuknuo sam par koraka unatrag. Taman do velikog stabla djedove jabuke. Tu opet začuh plač i samrtni jecaj djeteta. Ali sada

na drvetu, tu iznad moje glave! E, tada... ne znam jesam li tada uopšte mogao misliti. Pobjegoh malo naprijed, kad....? Ponovo u pušnici ili iza pušnice ili iz kruga mezarja, možda čak i iz samog nekog mezara–čujem umiranja jednog ili čak više djece–beba koje neko davi. ? Ne, ne... Sad sam već siguran. Tačno u utrobi zemlje, u mezarju, neko–možda prikaza, davi novorođenu djecu. Plaču, kmeče, cmizdre, hropte, jecaju. Na kratko sve utihne, pa opet... Sekunde su vječnost. Da spašavam djecu!? Ohhhh. Naprijed i ne pomišljam da krenem. Šta li se tek događa u mezarima koji su tamo dalje, usred mezaristana? Tamo je sigurno pokolj!

Pokušam natrag... Sad ponovo djecu zadržavaju na jabuci!? Ili, možda na tavanu djedove kuće, iznad koje su se nadvile grane jabuke...? "Strugnuo" sam... Ponovo do pred strininu, mrakom, kao i cijela okolina prekrivenu kuću. Tu, sav uznemiren i drhtav od straha, naslonjen na zid kuće opet nisam znao šta da radim. Da ih budim!? Nema smisla. Jedanput mi je već zatvorila vrata ispred nosa i ugasila svjetlo. Možda se i ona uplašila?... Slučajno, ugledao sam svjetlo na prozoru hodžine kuće koja se nalazila preko puta.

- Evo mi spasa! – pomislih.

U svega tri koraka našao sam se pred hodžinim vratima i panično zalupao po njima. Da, da–bilo je to baš lupanje. I, kako mi neko vrijeme nisu otvarali vrata, dok je sijalo svjetlo u sobi, pomislio sam da su tamo, u kući možda svi, i hodža i hodžinica i njihova djeca, da su svi mrtvi. Da je i njih "ono" zadavilo. Kad... Odjednom, zaledi mi se krv u žilama! Uz moju nogu nešto je vruće gmizalo. Nikako nisam smio da pogledam prema dole. Počeo sam skakati i vrištati, kad... Začuh:

- Mjauuu... Tad već ugledah mačku. Počeh da je šutam – više odguravam nogom od sebe, a ona ne odmiče.

U prevelikom strahu zaključio sam da to i nije mačka, već ona prikaza što davi djecu,

samo se pretvorila u mačku. Počeo sam da lebdim, da se kočim, da kopnim, tonem. Nestajalo me je.

- Šta je sad, šta si navalio? – sav u čudu, upita me Mahmut efendija.

Hodžama i nije neobično da im ljudi pokucaju na vrata u svako doba dana i noći. Njima se obračalo i kad neko umre i kad bolesnom djetetu treba "naučiti" i kada je stoka bolesna i ko zna za šta sve još, ali s takvom panikom, vjerovatno prije mene našem hodži još niko nije dolazio.

Objasnio sam mu o čemu se radi i zamolio da me ili proprati pored mezarja ili da me pusti u kuću gdje bih možda i prenoćio s mojim školskim drugom Ramizom i malo starijim hodžinim sinom Sulejmenom.

- Ma, to su mačke. Nije to ništa. Idi ti slobodno svojoj kući.–I on je, kao i malo prije strina, zatvorio vrata i ugasio svjetlo na vanjskoj sijalici.

Ponovo sam ostao sam... U mrklom mraku! Napamet, polako izašao sam iz hodžine avlije na pusti seoski drum. I tamo je bio mrak. Nigdje žive duše na vidiku. A i ovo dvoje što ih vidjeh žive, nisu razumjeli moj strah. Nisu mi pomogli.

Probao sam, u mislima, naoružati se hrabrošću i krenuti u "odlučni proboj" pored seoskog mezarja. Donekle sam i uspio. Krenuo sam polako prema mezarju – "mjestu zločina". Ono što "guši djecu" je izgleda završilo s masakrom. Ništa se više nije čulo. Zato sam i smio pokrenuti se. Kako sam se već bio približio, bolje reći "privukao" mezarlucima, srce je htjelo da iskoči iz njihovih grudi. Jednom sam se rukom držao ispod vrata, prtiskajući prsa i kretao se stopu po stopu. Kada sam bio pored djedove pušnice, oni "djecomorci" se opet aktivirale.

Plač, kmečanje, veljanje, hropot i jecaji djece ponovo zazujaše u mojoj glavi. Začudo, i pored nove, dopunske jeze koja je zahvatila moje tijelo, prepoznao sam siluetu ljudskog bića koje mi je dolazilo u susret. Ukopao sam se na snježnoj prtini i, vidi čuda: Hrabro sa-

čekao da mi se približi. Musto Čiko, amidža moga oca, je "izdominiao" svoje i pošao kući. Čim sam ga ugledao, skočio sam pred njega i skoro zavapio da me provede pored groblja. Ili barem makar dopola...

Ni Čiko nije htio da mi pomogne. I on je govorio da su to mačke, ali pošto me se nije mogao "osloboditi" – prihvatio je da me provede, ali samo dopola. Vidjelo se da mu je i to "dopola" bilo besmisleno. Nismo skupa došli ni do pola mezarluka, a ja sam se od njega otrgnuo i za tili čas, trčeći – skoro leteći, do-

čepao se "slobode". Kao s neba, bahnuo sam u čitaonicu.

Iznenadjeni i pomalo uplašeni moji drugovi su mi kasnije pričali da sam bio blijed "kao krpa". Zadugo te noći nisam mogao da dođem "k sebi", a tek nekoliko godina kasnije, kada sam, usred bijela februarskog dana, gledao mačku i mačka kako "ašikuju", čuo sam iste one glasove od kojih mi se birkvatile ledila krv u žilama.

Tek tada sam povjerovao da mi ni strina, ni hodža, ni Čiko nisu lagali. Sve do tada sam živio u ubjeđenju da su ono ipak bile prikaze.